

1

GİRİŞ

ANNA FREUD, YAŞAMI VE YAPITLARI

Giriş: “Alaylı” bir analistin özgeçmişi

Anna Freud 1895 yılında Sigmund ve Martha Freud’un altıncı (ve sonuncu) çocuğu olarak Viyana’da dünyaya geldi. Yaşamı ilk günlerinden itibaren psikanalizin tarihi ile iç içe geçmişti: Babasının (Josef Breuer ile birlikte) *Histeri Üzerine Çalışmalar** başlıklı, ilk önemli yapıtını yayımladığı yıl doğmuş ve çilek yeme rüyasının *Düşlerin Yorumu*’nda yer almasıyla, beş yaşına bile gelmeden psikanaliz literatüründe belirmişti (Freud, 1900). Henüz 14 yaşındayken Viyana Psikanaliz Topluluğu’nun toplantılarını izliyor ve Freud, Adler, Rank, Ferenczi ve Jung gibi isimler arasında geçen tartışmaları dinliyordu. 22 yaşında babasının analizanı olarak analize başladı. İlkokul öğretmeni olarak çalıştığı birkaç yılın ardından, 26 yaşında Viyana Psikanaliz Topluluğu’na üye olarak kabul edildi ve kısa zamanda hem orada hem de Uluslararası Psikanaliz Birliği’nde (IPA) önemli pozisyonlara yükseldi. Sonraki

* Metin içinde tercümelerine yer verdiğimiz kitap, dergi ve makale başlıklarının kaynak metindeki karşılıkları Yayın Listesi bölümünde listelenmektedir. Tüm alıntılar kaynak metin esas alınarak çevrilmiştir. (ç.n.)

Oysa bu mürebbiye genç yetişkinlik döneminde, tanıştığı kişilerde “alçakgönüllü ve hayattan beklentileri bakımından mütevazı” bir karakter izlenimi bırakıyordu (s. 134). Evlenmemişti, çocuğu yoktu, giyimine pek dikkat göstermiyordu ve başkalarıyla rekabete girmekten mümkün olduğunca kaçınıyordu. Kendisine pek özen göstermiyor olsa da kadın arkadaşlarının ve meslektaşlarının aşk hayatlarına ilgi duyuyor, çoğu zaman onlara sırdaşlık ediyor veya çöççatanlık yapıyordu. “Arkadaşlarının giyimleriyle de yakından ilgileniyordu... [ve] meslek tercihindenden de görüldüğü üzere kendisini başkalarının çocuklarına adamıştı” (s. 135). Bu anlatımlar mürebbiyenin bazı açılardan “fazla iyi” olduğunu ve kıskançlık ve hasediyle baş edebilmek adına, duyguların başkalarına taşınması ve ihtiyaçlardan feragat yolunu izlediğini gözler önüne sermektedir. Anna Freud mürebbiyenin bastırmadan ziyade yansıtma ve özdeşim mekanizmalarını kullanarak aslında “başkalarının doyumunu paylaşma yoluyla kendi içgüdülerini doyuruyor” olduğunu ortaya koyar (s. 137). Savunma mekanizmalarının bu şekilde bir araya gelmesini de çocukluğun “narsistik yaralar”ının kalıntılarını aşmak adına başvurulmuş bir tür “özgeci vazgeçiş” olarak nitelendirir.

Yeni evini dōşeyebilecek ve mesleğinde ilerlemesini sağlayacak sınavı geçebilecek kadar uzun yaşamayı çok arzuladığını ancak analizden sonra idrak edebildi. Evi ve sınav, yüceltilmiş bir biçimde de olsa içgüdüsel isteklerin doyumunu ifade ediyordu ve analiz ona isteklerini yeniden yaşamıyla ilişkilendirebilme imkânı sağladı.

(s. 146)

yaşamı boyunca psikanaliz hareketi içindeki öncü rolünü muhafaza ederek 1973’te IPA’nın Onursal Başkanı oldu ve hayatını kaybettiği 1982 yılına dek bu unvanı taşıdı. New York Şehir Üniversitesi’nin 1971’de Amerika’daki psikiyatrist ve psikanalistler arasında gerçekleştirdiği ve katılımcılardan en “parlak meslektaş”larını belirtmeleri istenen anketlerde Anna Freud her iki grupta da en çok tercih edilen isim olmuştur (Peters, 1985: xiv).

Bu ün ve ilgiye rağmen Anna Freud bazı açılardan gözlerden uzakta kalmayı yeğlemişti. Kendisine birçok teklif gelmesine rağmen yaşamını hiçbir zaman kaleme almamış ve yaşamöyküsünü yazma fikri üzerine bir sohbetlerinde eski dostu ve meslektaşı Muriel Gardiner’a “geçmiş çok fazla duyguyla iç içe, bilhassa da insanların ilgi duyacağı kısmı” demişti (aktaran: Gardiner, 1983: 65). Yine de kimi zaman (çoğunlukla da yaşamlarını yitiren arkadaş ve meslektaşlarının anısına hazırladığı çok sayıda metinde) bazı önemli anı ve deneyimleri dile getirdiği veya yazıya döktüğü olmuştur. Anna Freud’un biyografisi Elisabeth Young-Bruehl tarafından ustalıkla kaleme alınmıştır ve yaşamının yanı sıra yaşadığı devri de fevkalade bir biçimde gözler önüne sermektedir (Young-Bruehl, 1988/2008).

Anna Freud nasıl biriydi?

Sekiz yıl içinde doğmuş altı çocuğun en küçüğü olan Anna Freud, büyüme çağlarında ilgi çekmek için hayli mücadele vermiş, özellikle de kendisinden iki yaş büyük olan ve her daim ailedeki “güzellik” olarak görülen ablası Sophie’yi epey kıskanmıştı. Sonraki yıllarda çocukluğundan bahsederken

Şayet mürebbiyeye dair betim Anna Freud’un kendisini anlatıyorsa yazarın kendi savunmalarını analiz etme kapasitesiyle onları dönüştürme imkânı bulduğu da düşünülebilir. Anna Freud yaşamının devamında mahremiyetine hayli düşkün bir kişi olarak kalsa da ilgiden zevk alabilir bir hâle gelmişti. Kendisinden eğitim alanlar ve 1960 ile 1970’ler arasındaki dönemde Hampstead Kliniği’nde birlikte çalıştığı kişiler onu etkileyici ve esin verici bir karakter olarak hatırlıyor, öte yandan gayriresmî sosyal ortamlarda biraz çekingen ve rahatsız gözüktüğünden de bahsediyorlar. (Çocuklarla iletişim kurduğu zamanlar ise bir istisna olarak görülüyor ve pek çok kişi Anna Freud’un çocuklarla ilişki kurma ve onların kendisinin yanında rahat etmelerini sağlama konusunda olağanüstü bir kapasitesi olduğunu anlatıyor.) Görünüşteki resmiyetinin ötesinde Anna Freud yaşama büyük tutku duyuyordu. Yeni görevler üstlenme, farklı problemler çözme, yeni insanlarla tanışma ve karşılaştığı kişilerle iletişim kurma yolları bulma gibi zorluklara atılmaktan zevk duymuştu her zaman. Esasen durmaksızın çalışmış ve emekli olmayı hiçbir zaman ciddi bir şekilde düşünmemişti.

İşine duyduğu bağlılık onu başka ilgilerinden alıkoymamıştı. Su kenarında olmayı çok seviyordu ve son defa denize girdiğinde seksen yaşının üzerindeydi (Yorke, 1983b). Çok sevdiği çok sayıda köpekle birlikte yaşıyordu ve atıyla gezintilere çıkıyordu. Dağlarda ve Dorothy Burlingham ile paylaştığı yazlık evi çevreleyen İrlanda kırlarında yürüyüşler yapmaktan hoşlanıyordu. Örgü, tiğ işi ve dokumacılığa meraklıydı (Londra’daki evinde bir dokuma tezgâhı bulunuyordu ve oradaki kilim ve minderlerin birçoğu evde dokunup

dikilmişti). Polisiye hikâyeleri inanılmaz bir hızla okuyor, Mahler, Brahms ve Mozart gibi sanatçıların müziklerinden büyük keyif alıyordu (Valenstein, 1983).

Kendisiyle şahsen tanışmış kişiler, arkadaşları ve meslektaşları onun olağanüstü hafızası ve berrak düşünme yeteneğinden, çocuklarla konuşup onlara kulak vermekten aldığı keyiften, çalışmaya ve psikanalize bağlılığından, güçlükler karşısındaki metanet ve yürekliliğinden, hayat dolu oluşundan ve dünyaya duyduğu meraktan bahseder sık sık. Ayrıca mesleki yazılarında genellikle öne çıkmayan ve çocukluğundaki “afacan”lığın bir kalıntısı sayılabilecek espri anlayışı da vurgulanır.

İki şehir arasında: Viyana ve Londra

Anna Freud’un yaşamı iki döneme ayrılabilir. Ömrünün ilk 43 yılında Viyana’da yaşayıp çalışmıştır ve bu kent ve devir isabetli bir ifadeyle “yaratıcılığının beşiği” olarak nitelendirilir (Yorke, 1983c: 15). Hitler’in 1938’de Avusturya’ya girişinin (*Anschluss*) ardından yaşlı babasıyla birlikte İngiltere’ye kaçıp Londra’ya yerleşen Anna Freud, ertesi yıl babasını kaybetmiş ve sonraki 45 yıl boyunca, 1982’de hayata gözlerini yumuncaya dek Londra’da yaşamıştı. Böylece ömrünün bir yarısı Viyana’da, diğer yarısı da Londra’da geçmişti:

İki dönemi birbirinden ayıran, *Anschluss* olmuştu. Coğrafya değişikliğine yol açmanın yanı sıra koşulları da altüst eden bu trajik kopuşa rağmen çalışmalar aksamadan süregitmişti.

(Yorke, 1983c: 15)

Anna Freud Viyana’daki yaşamından, bilhassa da Birinci Dünya Savaşı’nı izleyen yıllarda gitgide büyüyen psikanalitik hareketin bir parçası olduğu dönemden bahsederken, çok önemli bir oluşumun içinde bulunmaktan duyduğu coşkuyu göz önüne sermiştir hep. Hem Avrupa hem de psikanaliz tarihi açısından hareketli bir dönemde yetişkinliğe adım atmış ve 1922’de psikanalist unvanına kavuşmuştu. Savaşın dehşetlerinin ardından, dönemin Avusturya’sı (“Kızıl Viyana”) daha iyi bir toplum yaratmaya yönelik fikirlerle dolup taşıyordu. Anna Freud sonraki yıllarda o devirden şöyle bahsetmiştir:

Viyana’daki o yıllarda hepimiz çok heyecanlıydık; enerji doluyduk. Yepyeni bir kıta belirmişti âdetâ; kâşifleri de bizlerdik. Değişim yaratabilme şansına kavuşmuş-tuk nihayet.

(aktaran: Midgley, 2007: 939)

1920’lerin ortalarından itibaren Anna Freud’un etrafındaki gençler (hayalperest, radikal ve idealist şahsiyetlerden oluşan bir grup) bir araya gelerek bir “*Kinderseminar*” (çocuklar semineri; Cohler, 2008) başlatmıştı. Hem yeni bir alan olan çocuk analizini keşfe çıkıyor hem de Viyana Psikanaliz Topluluğu’ndaki daha kıdemli analistlerin gözünde “analitik çocukluk” çağlarını yaşıyor olduklarından ötürü bu isim seçilmişti (A. Freud, 1967a [1964]: 513). Çocuk analizi tekniğine dair ilk fikirleri bu ortamda filizlenmişti. Aynı dönem Melanie Klein da Berlin’de, çocuklarla psikanalitik tedavi konusunda aynı derecede önemli (fakat bambaşka) fikirler geliştiriyordu (Bkz. Bölüm 2).

sıra benin rolüne dair de yeni fikirler ortaya koymuştu. Bu sırada meslektaşları da *Bilinçdışının Psikolojisi* (Jung, 1912), *Psikanalizin Gelişimi* (Ferenczi ve Rank, 1923) ve *Doğum Travması* (Rank, 1924) gibi çalışmalarında onun fikirlerini tartışmaya açıyor ve geliştiriyordu. Anna Freud hem özel tartışmaları hem de halka açık seminerleri takip ederek tüm bu gelişmelere doğrudan tanık olma olanağı bulmuştu. Ayrıca babasıyla iki dönem analiz deneyimi olmuştu. İlki 1918’de, ikincisi de 1924’te gerçekleşen bu analiz süreçleri sonraki yıllarda hararetli tartışmalara konu olmuştur (dengeli bir yaklaşım için, bkz. Young-Bruehl, 1988/2008, Bölüm 3). “Alaylı” (yani tıp eğitminden gelmeyen) bir analist olan Anna Freud da pek çok akranı gibi, belirli bir programı izlemeyen bir eğitim sürecinden geçmiş ve bu süreci yıllar sonra şöyle ifade etmişti:

[B]izler psikanaliz eğitiminin henüz kurumsallaşmamış olduğu bir dönemde yetişmiştik. Analistlerimizin etkisiyle, harıl harıl okuyarak, süpervizyon olmaksızın kendi çabalarımızla gerçekleştirdiğimiz klinik çalışmalarımızla ve meseleleri sürekli büyüklerimiz ve birbirimizle paylaşıp tartışarak gelişmiştik.

(1967a [1964]: 511)

Kuramsal eğitiminin yanı sıra, 1920 ve 1930’larda önce beş yıl boyunca bir öğretmen okulunda bulunarak, sonra da hem yetişkin hem de çocuk hastalarla klinik çalışmalar gerçekleştirerek uygulama alanında gelişmişti. Bir yandan da Birinci Dünya Savaşı’nda yuvalarını kaybetmiş çocuklara hizmet vermek üzere kurulmuş Baumgarten “Kampüsü”nde Siegfried Bernfeld ile birlikte çalışmış ve 1926’da (literatürde Hietzing

nitelendirmiş olduğu yaygın şekilde bilinir. Anna Freud haklı olarak “babasının kızı” diye anılmışsa da (Dyer, 1983), kendisine has bir yaşam sürmediği de söylenemez. Anna, genç yetişkinlik dönemi boyunca kılavuzu ve arkadaşı olan Lou Andreas-Salomé gibi birçok anne figürüyle önemli dostluklar kurmuştu. 1920’lerin ortalarında da zorlu bir evlilikten uzaklaşmak ve çocukları için terapi desteği almak üzere dört çocuğuyla birlikte Viyana’ya taşınan varlıklı Amerikalı Dorothy Burlingham ile ömür boyu sürececek bir dostluğun temellerini atmıştı. Anna’nın yoldaşı hâline gelen Dorothy, Freud ve ailesi 1938’de Viyana’yı terk etmek zorunda kaldığında Anna ile birlikte Londra’ya kaçmış ve 1979’daki ölümüne dek onunla birlikte çalışmıştı. Anna Freud, Dorothy’nin çocuklarına âdeta bir ikame anne olmuştu ve iki kadın birçok tatillerini aynı evlerde bir arada geçirmiş, fırsat buldukça birlikte yüzmüş, uzun yürüyüşlere çıkmış ve ata binmişlerdi.

Anna Freud yaşamının ilk dönemine dair anılarını kaleme almamış olsa da, *Ben ve Savunma Mekanizmaları* (1936) başlıklı yapıtında, “genç mürebbiye” vakasından bahsederken örtük bir biçimde kendisini anlatıyor olduğu düşüncesi günümüzde geniş çapta kabul görmektedir. Metinde söz konusu mürebbiyenin çocukluğunda hayli talepkâr olduğundan bahsedilir:

Kendisinden yaşça epey büyük oyun arkadaşlarının sahip olduğu ve yaptığı her şeyi kendisi de edinmek ve yapmak, hatta her şeyi onlardan daha iyi yapmak ve zekâsıyla hayranlık kazanmak istiyordu. Bitmek bilmez “ben de!”leriyle büyüklerini bezdiriyordu.

(1936: 134)

de, “büyük olanlar tarafından dışlanma, onlar için yalnızca bir can sıkıntısı olma ve bir başına kalıp sıkılma” deneyimini dokunaklı bir şekilde dile getirmişti (aktaran: Young-Bruhl, 1988/2008: 37). Anna’nın doğumunu izleyen yıl teyzesi Minna Bernays, Viyana’nın Berggasse Sokağı’ndaki 19 numaralı ferah evde yaşayan ailenin yanına taşınmış ve Anna ile kardeşlerine ikinci bir anne olmuştu âdeta. Fakat Anna’nın çocukluğunun ilk yıllarına dair hatıralarına yakınlık ve şefkatiyle iz bırakan asıl kişi dadısı Josefine’di.

Anna çocukluğundan itibaren kendisini annesinden ziyade (“afacan” küçük kızının varlığından büyük keyif duyan) babasına daha yakın hissetmişti. Okulda iyi bir öğrenci olmakla birlikte başlıca tutkusu hikâyeler kurmaktı ve bu ilgisi ergenliğinde gündüz düşlerine dalma eğilimine dönüşmüştü. Karl May ve Rudyard Kipling gibi gözde yazarlarından esinle zengin dünyalar yaratıyordu. (Durmaksızın işleyip ayrıntılandırdığı “hoş hikâyeler”in analizi, sonraki yıllarda yayımladığı “Dayak Fantezileri ve Gündüz Düşleri” [1922] başlıklı ilk makalesinin de konusu olmuştu.) Okul hayatı 15 yaşında sona eren Anna Freud, erkek kardeşlerine sağlanan klasik eğitimden yoksun kaldığını ömrü boyunca hissetmekle birlikte, öğrenmeye duyduğu doymak bilmez arzuyu asla kaybetmemişti; bilhassa da farklı diller öğrenme konusunda özel bir yeteneği vardı.

Teklifler olmasına rağmen Anna Freud hiç evlenmemiş ve ömürlerinin sonuna dek anne ve babasıyla birlikte yaşamıştı. Sigmund Freud’un 1923’te, kanser teşhisi aldığı dönemde Anna’yı kendisinin “Antigone”si (Sofokles’in hikâyesinde, kör olmuş Oidipus’un Tebai’den ayrılmasına yardımcı olarak Kolonos’taki ölümüne dek ona eşlik eden evlat) olarak

Psikanaliz için yepyeni bir alan açılıyor olmasının heyecanı hissediliyordu. O dönem Anna Freud ile birlikte çalışan ve “Çocuklar Semineri” grubunun bir üyesi olan Anna Maenchen yıllar sonra hatıralarını aktarırken, gruptakilerden birinin klinik çalışmaların tartışıldığı seminerlerin ekseriyetle gece ikiye kadar sürmesinden yakınması üzerine Anna Freud’un gülümseyip, “Uyku mu? O da ne?” dediğinden bahsetmiştir (Maenchen, 1983: 61).

Anna Freud 1966’da Yale Çocuk İnceleme Merkezi tarafından düzenlenen konferansta kariyerinin Viyana’da geçmiş ilk yıllarından bahsederken çalışma hayatını şekillendiren başlıca unsurları şöyle özetlemiştir:

Yaşamım boyunca son derece şanslıydım. En başından beri kuram ile uygulama arasında hareket edebilme olanağı buldum hep. Başta ilkokul öğretmeni olarak çalışıyordum. Ardından analiz ve çocuk analizi alanında çalışmaya başladım. Sonrasında da alandaki meselelere ilişkin kuramsal incelemeler ile uygulamalar arasında gidip geldim sürekli.

(1967b [1964]: 225)

Ergenliğinde babasının eserlerini okumaya koyulan Anna Freud’un kuramsal eğitimi esasen biraz daha önce, “Çarşamba Toplantıları”nda Sigmund Freud ve meslektaşlarının tartışmalarını dinleyerek başlamıştı. 1920’lerin başları psikanaliz için heyecanlı bir dönemdi. Sigmund Freud, *Haz İlkesinin Ötesinde* (1920a), *Ben ve İd* (1923) ve *Ketlenmeler, Semptomlar ve Kaygı* (1926 [1925]) başlıklı eserlerinde zihni yepyeni bir açıdan ele alıyordu; “yapısal kuram”ın ve ölüm dürtüsü kavramının yanı